

آموزش کتاب با تصویر

■ وحید عظیمی شاهعلی بیگلو

■ محمدعلی اوغلی احمد بیگلو

دانشجویان کارشناسی زبان و ادبیات فارسی دانشگاه فرهنگیان
مرکز آموزش عالی شهید مطهری نوشهر

چکیده

■ امروزه کاربرد انواع قالب‌های تصویر و دستورالعمل استفاده از آن‌ها برای تأثیرگذاری بیشتر روند یادگیری به‌طور گسترده رو به افزایش است. تصاویری که به خوبی انتخاب یا طراحی شده باشند، باعث افزایش عملکرد شناختی یادگیرندگان می‌شود. کاربرد تصویر در امر آموزش به‌خصوص در آموزش کنایه تأثیر بسزا و ویژه‌ای دارد؛ به‌طوری که یادگیری را برای دانش‌آموزان آسان و معنادار می‌کند. این مقاله در نظر دارد روشی را در اختیار معلمان و دانش‌آموزان قرار دهد که معلم را از حالت متکلم‌الوحده بودن خارج می‌کند و دانش‌آموزان را در یادگیری فعال می‌سازد. به همین جهت، ابتدا پس از تعریف کنایه به نقش اهمیت تصویر در یادگیری پرداخته می‌شود و در آخر هم کنایه‌هایی را به همراه تصاویر مربوط به آن‌ها در اختیار فراگیرندگان قرار می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: کنایه، تصویر، آموزش، روش تدریس

مقدمه

یکی از زیباترین و دقیق‌ترین اسلوب‌های هنری گفتار و قابل طرح در هنرهای ادبی، صنعت کنایه است. هر جا شاعر یا نویسنده به ترک تصریح روی می‌آورد و نمی‌خواهد مطلبی را آشکار و واضح بیان کند، از زبان کنایه بهره می‌گیرد. بحث درباره کنایه و نحوه مؤثر بیان کردن

آن توسط معلم، مستلزم شناخت دقیق و کامل او از این موضوع بلاغی است. «کنایه در لغت، به معنی پوشیده سخن گفتن است و در اصطلاح علم بیان، سخنی که دو معنا داشته باشد؛ یکی معنای ظاهری و دیگری معنای پوشیده. در کنایه این هر دو معنا در خور پذیرش است؛ زیرا در آن قرینه صافه‌ای نیست که مانع پذیرفته شدن معنای ظاهری آن باشد.» (نوروزی، ۱۳۷۶: ۹۴۹).

«به عبارت دیگر، بسیاری از معانی را اگر با منطق عادی گفتار ادا کنیم، لذت‌بخش نیست و گاه مستهجن و زشت می‌نماید اما از رهگذر کنایه می‌توان به اسلوبی دلکش و مؤثر بیان کرد» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۵: ۱۴۱).

کنایه یکی از ترفندهای شاعرانه و شیوه‌ای برای باز نمودن اندیشه در قلمرو بیان است؛ زیرا سخنور به جای آنکه اندیشه خود را واضح و آشکار بیان کند، آن را در قالب کنایه می‌آورد و به شیوه‌ای پوشیده و وابسته سخن می‌گوید.

میرجلال‌الدین کزازی درباره تقسیم‌بندی کنایه معتقد است؛

«کنایه‌ها، از لحاظ مکنی عنه به سه دسته تقسیم‌بندی می‌شوند؛ ۱. کنایه از موصوف (اسم)، ۲. کنایه از صفت، ۳. کنایه از نسبت.»

او در تقسیم‌بندی دیگری کنایه را از لحاظ وضوح و خفا به چهار دسته تقسیم می‌کند؛ «۱. ایما، ۲. تلویح، ۳. رمز، ۴. تعریض»

(کزازی، ۱۳۶۸: ۱۷۱-۱۶۰)

ارزش زیباشناختی کنایه به خاطر آن است که خواننده با تأمل و تفکر به معنای پوشیده و پنهان کنایه دست یابد.

اهمیت و ضرورت تحقیق:

یکی از مشکلات مهم و اساسی در نظام آموزش و پرورش، به‌ویژه در کشور ما، به کار نگرفتن روش‌های نوین در آموزش است. به همین سبب، کیفیت آموزشی در سطح مطلوب نیست و دانش‌آموزان علاقه چندانی به تحصیل نشان نمی‌دهند. یکی از دلایل این امر، آشنایی معلمان با روش‌های نوین تدریس است.

محتوایی که در کتب درسی گنجانده شده، معمولاً دربردارنده سویه‌های مهارتی، نگرشی و دانشی است. بنابراین، برای هر محتوایی به ناچار باید روش یا روش‌های تدریس خاصی انتخاب گردد.

معلمان در انتخاب روش تا حدودی آزادی عمل دارند ولی این انتخاب تحت تأثیر عواملی چون نوع محتوا، شرایط و منابع و ... نیز قرار می‌گیرد. از این رو، آشنایی با انواع روش‌های تدریس و ویژگی‌ها و زمینه‌های کاربرد آن‌ها برای هر معلم الزامی است. یکی از این روش‌ها، روش دیداری - شنیداری است که مورد نظر نگارندگان این تحقیق است.

روشن است که هر پنج حس در یادگیری به انسان کمک می‌کنند اما دو حس شنوایی و بینایی در یادگیری هر نوع علمی بیش

تأثیر تصویر در یادگیری

با توجه به تعریف‌های گوناگونی که از یادگیری شده است، باید اعتراف نمود که هنوز تعریف جامع و یک‌دستی که برای همه روان‌شناسان با نظریه‌های مختلف پذیرفتنی باشد، به‌دست نیامده است. در این میان، بسیاری از روان‌شناسان و پرورشیکاران معتقدند که «یادگیری تغییری است که بر اثر تجربه یا آموزش در رفتار موجود زنده پدید می‌آید» (پارسا، ۱۳۷۲: ۱۹).

یادگیری به تغییراتی اطلاق شده است که بر اثر تجربه به دست می‌آید (کدیور، ۱۳۸۷: ۴).

کاربرد تصاویر در آموزش برای یادگیری هر چه بهتر سال‌هاست که مورد استفاده قرار می‌گیرد و تأثیر خود را در یادگیری عمیق دانش‌آموزان گذاشته است.

این شیوه باعث می‌شود که درس‌ها از حالت انتزاعی و مبتنی بر شنوایی مفرط خارج شوند و تعداد بیشتری از حواس دانش‌آموزان با مطالب درگیر گردد.

با توجه به اینکه دانش‌آموزان در دوره متوسطه به‌طور کامل از عینی‌گرایی خارج نشده‌اند (یعنی باید یک چیز را ببینند تا بتوانند درک درستی نسبت به آن داشته باشند) مسئولان آموزشی باید تدابیری ببینند تا از حواس پرتی آنان جلوگیری و بر میزان تمرکز حواسشان بر مطالب افزوده شود و یادگیری عمیقی در آن‌ها شکل بگیرد.

استفاده از تصاویر در آموزش مطالب درسی باعث می‌شود که معلم از شیوه گویندگی و شنوندگی فاصله بگیرد؛ یعنی این‌گونه نباشد که او فقط مطالب را بیان کند و دانش‌آموز هم فقط شنونده مطالب باشد و این قضیه مهم نباشد که چقدر و چطور مطالب را یاد گرفته است.

بهره‌گیری از تصویر ضمن تحریک حس بینایی، موجب بروز انگیزه بیشتر برای یادگیری و عینی کردن پدیده‌ها و فرایندها و نیز تسریع در یادگیری می‌شود. پژوهش‌های زیادی نشان داده‌اند که تصاویر بیش از کلمات توجه را جلب می‌کنند. این تحقیقات همچنین نشان

۱. روش نقاشی در فرایند یادگیری کنایه تأثیر ملموسی دارد.

۲. روش تدریس کنایه با نقاشی، آموزش را لذت‌بخش می‌کند.

پیشینه تحقیق

با توجه به جست‌وجوهایی که نگارندگان انجام داده‌اند، تاکنون هیچ تحقیق مستقیمی درباره موضوع موردنظر صورت نگرفته است.

رویا مسعودی و معصومه کلاتتری در مقاله‌ای با عنوان «آموزش کنایه‌های مندرج در کتاب‌های ادبیات فارسی اول و دوم متوسطه» در مجله رشد دوره بیست‌ونهم، شماره ۳، به روش تدریس کنایه به صورت کلی اشاره کرده‌اند.

حسین خدیش (ایرج) در کتاب «متل‌ها، کنایه‌ها، اصطلاحات و شاعران» کنایه را به صورت کلی بررسی کرده و دیدگاه‌های خود را در این زمینه بیان کرده است.

علی حیدری نیز در مقاله «دگردیسی معنایی کنایه» از بن دندان، فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۰، ص ۹۹ درباره کنایه توضیحاتی داده است.

روش تحقیق:

این جستار به شیوه توصیفی - تحلیلی مبتنی بر شیوه‌های نوین تدریس (دیداری - شنیداری) می‌کوشد آموزش کنایه را از طریق ارائه تصاویر برای دانش‌آموزان تسهیل کند. برای این کار، تعدادی از کنایه‌ها را به‌عنوان نمونه به همراه تصاویری از آن‌ها ارائه می‌کند.

از حواس دیگر مورد توجه قرار می‌گیرند. گفته می‌شود ۷۵ درصد از یادگیری انسان از حس بینایی نشئت می‌گیرد (صیاد شیرتری، ۱۳۸۱).

هدف تحقیق

نگارندگان در این تحقیق در نظر دارند روش آموزش «کنایه» را در کلاس درس از طریق تصویر برای دانش‌آموزان لذت‌بخش کنند؛ ضمن اینکه این روش خلاقانه است و باعث علاقه‌مندی دانش‌آموزان به این موضوع بلاغی می‌شود. پیش‌فرض این تحقیق دو اصل زیر است.

داده‌اند که دانش‌آموزان تصاویر را مانند کلمات می‌خوانند و برای خودشان مفهوم می‌آفرینند. به همین منظور، در کتاب‌های آموزشی یا علمی سعی می‌شود تصاویر بیشترین شباهت را به واقعیت داشته باشند و از تصاویر آموزشی زیبا و پرکار که ارزش آموزشی کمتری دارند، استفاده نشود.

از تصاویر آموزشی ممکن است برای آموزش مفاهیم، کنش‌ها، مهارت‌ها، فرایندها، رابطه‌ها، پدیده‌ها، رخدادها، اجزای یک شیء، ابعاد (دوبعدی، سه‌بعدی)، افعال، حالت‌ها، شباهت‌ها، تفاوت‌ها، تضادها (روشنایی، تاریکی ...) مقایسه‌ها (بلند، بلندتر، بلندترین ...) شخصیت‌ها، بازآفرینی احساس، انتقادها، اندازه‌ها، کشف‌ها، اشکال، احجام، روابط فضایی، موضوعات مجرد، داستان‌سازی، سنجش تاریخی و گذر زمان و یا تغییرات و دگرگونی‌ها استفاده شود. نوع تصاویر متأثر از محتوای ماده آموزشی و تعامل و توافق تصویرگر با متخصص آموزشی است. جذاب و دلنشین ساختن اثر برای جلب توجه هر چه بیشتر خواننده به درک بیشتر مفاهیم، حقایق، فرایندها و مهارت‌ها کمک می‌کند. همچنین، برانگیختن کنجکاوی فراگیرنده در جهت درک رابطه‌های میان اجزای هر تصویر و نیز نوشته و تصویر یکی دیگر از موارد درخور توجه است.

تصویر یکی از شناخته شده‌ترین و سهل‌الوصول‌ترین وسایل کمک‌آموزشی دیداری ثابت است که می‌تواند در هر نوع آموزشی، به‌ویژه آموزش زبان، برای ایجاد انگیزش و کمک به افزایش درک مطلب به‌کار رود. درک کردن بعضی از مفاهیم به‌وسیله تصویر، بسیار آسان‌تر است. در دنیای امروز، تصاویر گاهی جلوتر از نوشته‌ها و گفته‌ها در شئون مختلف برای خود جای باز کرده‌اند و گاهی یک تصویر گویا، بیش از صد صفحه مطلب در مخاطب تأثیر می‌گذارد. در آموزش، سیاست، تجارت و هزاران مورد دیگر، تصاویر جانشین حروف و کلمات شده‌اند و مردم را تحت تأثیر قرار می‌دهند (صیاد شیرتری، ۱۳۸۱: ۱۱).

ریچارد مایر در کتاب «یادگیری

چندرسانه‌ای» درباره تأثیر تصویر در آموزش از دو کانال اطلاعاتی به نام کانال‌های دیداری و شنیداری/ کلامی نام می‌برد که هر کانال در ارتباط با حافظه کاری ظرفیت محدودی برای پردازش اطلاعات دارد. به نظر او یادگیری فراگیرندگان از کلمات و تصاویر بیشتر از کلمات صفر است.

پنج مرحله در درک مواد آموزشی چندرسانه‌ای (استفاده بیش از یک روش در ارائه مطلب) عبارت‌اند از:

استفاده از تصاویر در آموزش مطالب درسی باعث می‌شود که معلم از شیوه گویندگی و شنوندگی فاصله بگیرد؛ یعنی این گونه نباشد که او فقط مطالب را بیان کند و دانش‌آموز هم فقط شنونده مطالب باشد و این قضیه مهم نباشد که چقدر و چطور مطالب را یاد گرفته است

۱. انتخاب کلمات از متن یا گفتار ارائه شده؛
۲. انتخاب تصاویر مرتبط از تصاویر ارائه شده؛
۳. سازماندهی کلمات انتخابی به بازنمایی کلامی؛
۴. سازماندهی تصاویر انتخابی به بازنمایی دیداری؛
۵. ترکیب بازنمای گفتاری و دیداری با دانش قبلی.

کنایه در تصویر

با توجه به توضیحاتی که قبلاً در ضمن بیان تأثیر تصاویر در آموزش و یادگیری ارائه شد و همچنین با توجه به اینکه تصویر

از عناصر اصلی و تأثیرگذار در آموزش است، می‌توان کنایه را در قالب آن به شیوه‌ای مطلوب و مؤثر به دانش‌آموزان آموخت و یادگیری این مفاهیم را برای آن‌ها آسان‌تر و ملموس‌تر کرد.

هدف نویسندگان از ارائه این روش، این است که دانش‌آموزان را از حالت انتزاعی و شنوایی مفرط در بیاورند و حواس بیشتری از او را در جریان یادگیری درگیر کنند؛ که این کار باعث یادگیری بهتر و دائمی‌تر در دانش‌آموزان می‌شود.

دایره کنایه‌ها در زبان فارسی گسترده است. کنایه‌های انتخاب شده توسط نگارندگان از جمله نمونه‌های پرکاربرد و آشنا برای همگان است که به همراه تصاویری برای یادگیری و درک هر چه بهتر به دانش‌آموزان ارائه می‌گردد.

کنایه‌های انتخاب شده عبارت‌اند از:

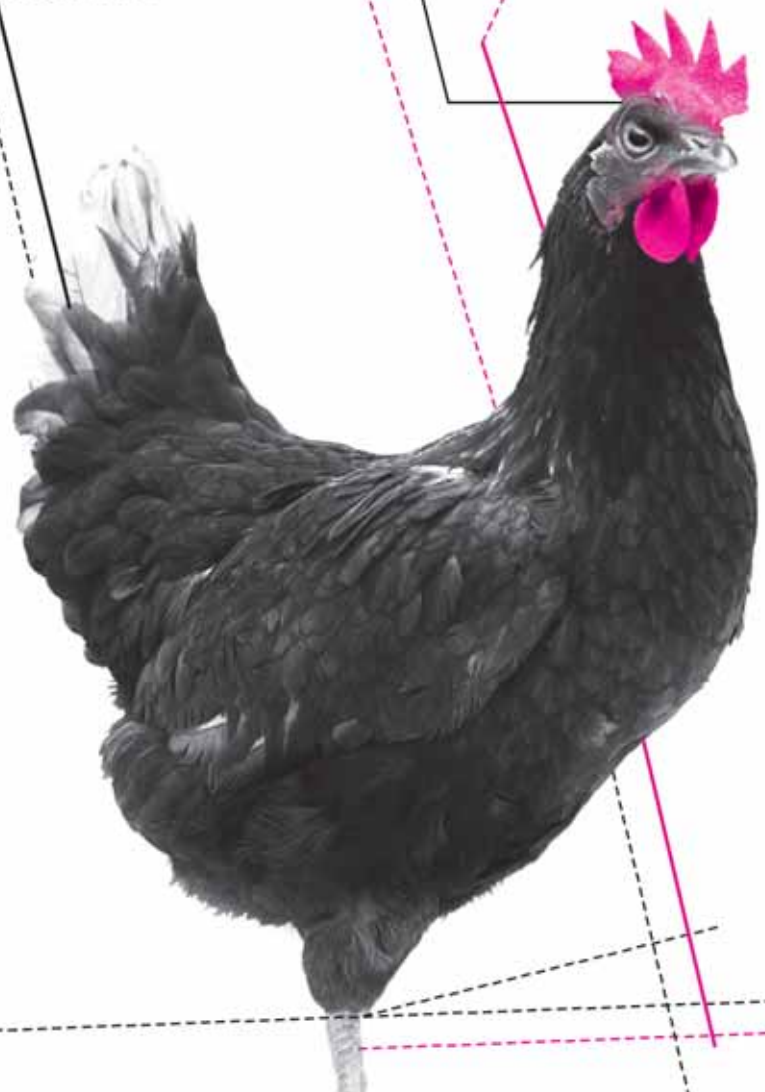
دیوار موش دارد، موش هم گوش دارد. یکی از پرکاربردترین و رایج‌ترین کنایه‌ها در بین مردم است و این را بیان می‌کند که در حرف زدن مواظب باشید و پشت کسی بی‌پروا سخن نگوئید.

سعدی در گلستان، باب هشتم، بخش دهم با در نظر داشت این کنایه می‌گوید: پیش دیوار آنچه گویی گوش‌دار تا نباشد در پس دیوار موش (گلستان) همچنین در بوستان، باب هفتم، عالم تربیت (گفتار اندر فضیلت خاموشی) گفته است:

مکن پیش دیوار غیبت بسی بود کز پشش گوش دارد کسی (بوستان)

هندوانه زیر بغل کسی گذاشتن یعنی، کسی را به دروغ و آگاهانه تعریف و تمجید کردن؛ این از کنایه‌های رایج و شناخته شده در بین مردم است که تولدش به روزگار بابا شمل‌ها و جاهلان و... می‌رسد.

حمل هندوانه زیر بغل دشوار است. وقتی از کسی زیاد تعریف می‌کنند و طرف مقابل که حد و اندازه خود را می‌داند، می‌فهمد شایسته این تمجید نیست، این تمثیل را برایش به‌کار می‌برند.

ملموس و لذت‌بخش نشان دهند و با روش خلاق و نمایش تصاویر به صورت نقاشی، امر یادگیری درس کنایه را سهولت بخشند. استفاده از تصاویر در آموزش باعث می‌شود مفاهیم انتزاعی، عینی شوند و دانش‌آموزان مطالب را با لذت بیاموزند. به‌علاوه، در این روش گام‌های مثبتی برای تعمیق و تثبیت آموزش برداشته می‌شود.

انتخاب تصاویر مرتبط با مفهوم کنایه، ضمن سهل‌الوصول‌تر کردن مبحث فوق، یکی از روش‌های یادگیری مؤثر است. در این مقاله سعی شده است ضمن استفاده از تصاویر ملموس و ارائه روشی جدید در آموزش کنایه، دانش‌آموزان به آموختن مبحث کنایه ترغیب شوند. نقاشی کنایه‌ها، فرصت مناسبی به فراگیرندگان می‌دهد که رابطه بین پدیده‌ها را بهتر درک کنند. البته گام بالاتر از نوشتار، پردازش اطلاعات در حافظه است.

منابع

۱. پارسا، محمد (۱۳۷۲). روانشناسی یادگیری بر بنیاد نظریه‌ها. چاپ دوم، تهران، انتشارات بعثت.
۲. حیدری، علی (۱۳۹۰). دگردیسی معنایی کنایه «از بن دندان». فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، شماره ۴.
۳. خدیش، حسین (۱۳۸۶). متل‌ها، کنایه‌ها، اصطلاحات و شاعران. چاپ اول، شیراز: انتشارات نوید.
۴. شفیعی کدکنی، محمدضا. (۱۳۸۵). صور خیال در شعر فارسی. چاپ یازدهم، تهران: انتشارات آگاه.
۵. صیاد شیرازی، فریده (۱۳۸۱). ارتباط تصویر در کتاب‌ها، روزنامه همشهری، تهران، شماره ۲۸۹۱.
۶. کزازی، میرجلال‌الدین (۱۳۶۸). بیان (۱)، چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز.
۷. کدیور، پروین. (۱۳۸۷). روانشناسی تربیتی، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات سمت.
۸. مصلح‌الدین، سعدی. (۱۳۴۴). گلستان، تصحیح و توضیح خلیل خطیب رهبر. چاپ اول. تهران: انتشارات بنگاه مطبوعاتی صفی‌علیشاه.
۹. مصلح‌الدین، سعدی. (۱۳۶۳). بوستان، تصحیح و توضیح غلامحسین یوسفی، چاپ دوم. تهران: انتشارات خوارزمی.
۱۰. مسعودی، رویا، کلانتری، معصومه. (۱۳۹۵). آموزش کنایه‌های مندرج در کتاب‌های ادبیات فارسی اول و دوم متوسطه، مجله رشد آموزش ادب فارسی، دوره بیست و نهم، شماره ۳.
۱۱. مایر، ریچارد. (۱۳۸۴). یادگیری چندرسانه‌ای، ترجمه مهسا موسوی، چاپ اول. تهران: انتشارات موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.
۱۲. نوری، جهانیش. (۱۳۷۶). معانی و بیان. چاپ دوم. شیراز: انتشارات کوشا مهر.

چیزی یا در مطالبه امری آن قدر پافشاری می‌کنند که گویی مرغان یک پا دارد. به عبارت دیگر، این کنایه مُصر بودن گوینده را در گفته و عقیده‌اش می‌رساند؛ به‌طوری که به دلیل اصرار فراوان بر گفته و عقیده‌اش گویی از این حقیقت که مرغ دو پا دارد، چشم می‌پوشد.

دَم به تله ندادن
تله، وسیله‌ای مخفی برای دستگیری موش است؛ وقتی شخصی آن قدر زیرک باشد که نقش تله‌گذار را خنثی سازد، این تمثیل را به کار می‌برند و به عبارتی زیرکی بیش از حد فرد را می‌رساند.

نتیجه‌گیری

نگارندگان در این مقاله تلاش کرده‌اند برای بالا بردن کیفیت آموزشی با روشی نوین، تدریس درس کنایه را به صورت

سعدی بزرگ در خصوص این نوع افراد در گلستان بی‌خزان خود فرموده است: «احمق را ستایش خوش آید؛ چون لاشه (گوسفند) که در کعبش دمی فربه نماید!»

آدم شاخ در می‌آورد.
این تمثیل یکی دیگر از پرکاربردترین تمثیل‌ها در میان مردم است و منظور از آن، این است که سخنی چندان خلاف واضح باشد که شگفتی و تعجب مخاطب را برانگیزد. به عبارت دیگر، شنونده یا خواننده وقتی حرف دروغ و غیرقابل قبولی می‌شنود یا می‌خواند، متعجب و شگفت‌زده می‌شود؛ آن قدر که ممکن است شاخی بر سرش بروید!

مرغ او یک پا دارد.
در تعریف این کنایه باید گفت که مرغ در حقیقت دو پا دارد اما گاهی اشخاص بر سر

